

KÖZÉPKORTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 7.



SZEGEDI KÖZÉPKORÁSZ MŰHELY
2012

KÖZÉPKORTÖRTÉNETI

TANULMÁNYOK

7.

Középkortörténeti tanulmányok 7.

A VII. Medievalisztikai PhD-konferencia

(Szeged, 2011. június 1–3.)

előadásai

Szerkesztette:

Kiss P. Attila

Piti Ferenc

Szabados György

Szegedi Középkorász Műhely
Szeged 2012

A kötet megjelenését támogatta:
*Magyar Tudományos Akadémia – Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Szegedi
Tudományegyetem – Magyar Országos Levéltár Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport
Magyar Tudományos Akadémia Támogatott Kutatócsoportok Irodája
Szegedért Alapítvány
Szegedi Középkorász Műhely
Szegedi Tudományegyetem Medievalisztika PhD-programja
Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Hallgatói Önkormányzat
Szegedi Tudományegyetem Szaklevéltár*

A kötet lektorai:

*Almási Tibor
B. Tóth Ágnes
C. Tóth Norbert
Horváth Richárd
Ivanics Mária
Kosztai László
Makó Ferenc
Neumann Tibor
Olajos Terézia
Révész László
Veszprémy László
Zsoldos Attila*

© a szerzők
© a szerkesztők

Előszó

A jelen kötet a 2011 június. 1–3-án Szegeden megtartott VII. Medievisztikai PhD konferencia előadásainak anyagát tartalmazza. A konferencia-sorozat 1999-ben indult el a Szegedi Medievisztikai Doktori Iskola megszervezésében (is) elévülhetetlen érdemeket szerzett Kristó Gyula és Makk Ferenc professzorok kezdeményezésére. Ettől az időponttól kezdve 2 évenként került sor a rendezvények megtartására, amelyek előadásait az érdeklődők minden esetben nyomtatott formában is kézbe vehették a Szegedi Középkorász Műhely gondozásában. Ezt a hagyományt kívánja folytatni a jelen kötet is, ugyanakkor a folyamatos megújulás jegyében bizonyos újításokat is magában foglalva.

A kötet sorozat a 2007-ben tartott konferencia anyagát tartalmazó kötet megjelenéséig nem egységes címmel jelent meg, így az olvasók figyelmét esetleg elkerülhette az a tény, hogy a sorozat egységes elvek szerint felépülő egészet képez, melynek célja az, hogy lehetőséget biztosítson a pályájuk kezdetén lévő fiatal kutatóknak a szakmai közönség előtti megmérettetésre, illetve a publikálásra. Az V. kötet (az említett 2007. évi konferencia anyaga) megjelenése óta a címadás egységesült, ebbe a sorba illeszkedik a jelen, immáron VII. kötet is. A konferencia minden eddiginél szélesebb körű volt mind a résztvevők számát, mind pedig a tárgyalt témák sokszínűségét, időbeli és térbeli kereteit tekintve is. 37 előadás hangzott el a történettudomány és a régészet témaköréből, amelyek a koraközépkortól egészen az újkor kezdetéig terjedő témákat öleltek föl a legváltozatosabb rész diszciplínák területéről. Ezzel kapcsolatosan megemlítendő a kötet korábbiakhoz képest újszerű szerkesztési elve, nevezetesen a tanulmányok immár nem a szerzők nevének ábécé sorrendjében sorjáznak a kötetben, hanem témakörök szerint különülnek el, ami az olvasó könnyebb tájékozódását segíti. A tanulmányok szélesebb körben való megismerését teszi lehetővé a kötet egy további újítása, a tanulmányokat követő idegen nyelvű rezümé, amelynek segítségével az egyes témák iránt érdeklődő külföldi kutatók is képet kaphatnak a Szegedi Medievisztikai Doktori Iskola égisze alatt folyó, valamint a hozzá sok szálon kötődő egyéb fiatal kutatók által végzett munka magas szakmai színvonaláról. A határon túli kutatók részvétele jelzi, hogy az itt folyó kutatómunka kapcsolatrendszere öröndetesen bővül, a szegedi középkortörténeti kutatók nemzetközi elismertsége egyre szembeötlőbben megnyilvánul. A konferencia és egyben jelen kiadványunk rangját emeli az a tény is, hogy több akadémiai kutatóhely is képviseltette magát az előadók sorában. Az itt megjelenő tanulmányok komoly szakmai szűrőn keresztülmenve – a kötet sorozat történetében első ízben – lektorálást követően látnak napvilágot, megfelelően ezáltal a legmagasabb tudományos követelményeknek.

A kötetet annak jóleső tudatában bocsáthatjuk útjára, hogy az itt olvasható tanulmányok tartalmi és tematikus sokszínűsége méltán reprezentálja a szegedi medievisztikai kutatások magas színvonalát, és a jövőbeli szakmai utánpótlás tekintetében is táplálhatja reményeinket.

Szeged, 2012 nyara

SEBŐK FERENC

Konstantinápoly városfalai és a 626. évi avar ostrom

Az avarok 567. évi honfoglalásuk óta 626-ig folyamatos harcban álltak a Bizánci Birodalommal a Balkánon.¹ E harcok fő színtere a Duna-menti *limes* volt, de az 580-as évektől kezdve a Balkán is nyitva állt az avarok előtt: ezt mutatja Thesszaloniki 586. évi ostroma,² ettől az időtől kezdve az avarok rendszeresen alkalmaztak ostromgépeket is, és jártasnak mutatkoztak a várostromlás tudományában.³ Az avar–bizánci háborúk tetőpontja és egyben lezárása Konstantinápoly ostroma volt 626 augusztusában, a szászánida perzsákkal szövetségben.⁴ Az ostrom az avar hatalom tetőpontját jelentette, amit nagy belső válság követett.

A város ostromát a történészek az írott források alapján alaposan feldolgozták, gondolhatunk itt Frano Barišić 1954-ben megjelent tanulmányára,⁵ Bryon Tsangadas 1980-ban kiadott könyvére,⁶ James Howard-Johnston 1995. évi tanulmányára,⁷ vagy legújabban Martin Hurbanič írásaira.⁸ Az ostromról eddig megjelent irodalom jellemzője ugyanakkor, hogy a városfalakat és a város topográfiai sajátosságait kevéssé vette figyelembe,⁹ holott a falak és erődítések ismerete fontos adalékokkal szolgál az avar hadigépezet megismeréséhez, emellett a későantik erődítések szerkezetéről, és a fal egyes szakaszainak azonosításával az ostrom eseménytörténetéről is fontos új információkhoz juthatunk.

A későantik erődítések közül az egyik legfontosabb, a császárváros, Konstantinápoly védőfala. A tökéletes városfal hellenisztikus elméleti modellje¹⁰ alapján

¹ A harcok Sirmium 567. évi ostromával kezdődtek és Konstantinápoly ostromával értek véget. A hadjáratok eseménytörténetének részletes leírása: POHL 2002. 58–89., 128–162., 237–256.

² POHL 2002. 101–107.; SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 147. szerint ez az ostrom jóval később, 604 vagy 609 táján történt.

³ Az ostromlás technikájának legendás elsajátításáról és az avarok ostromlási módszereiről l. KARDARAS 2005. 53–65.

⁴ BARIŠIĆ 1954. 391. szerint eredetileg nem volt avar–perzsa szövetség és az első kapcsolatot Sykai-ban vették fel 626 nyarán, ugyanakkor POHL 2002. 249. szerint a két nagyhatalom egészen bizonyosan koordinálta a hadmozdulatait. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 175. is előzetes megállapodással számol.

⁵ BARIŠIĆ 1954. 371–395.

⁶ TSANGADAS 1980. elsősorban Konstantinápoly városfalairól és védelmi rendszeréről írt, és ennek kapcsán emlékezett meg az ostromról. Munkájában a történelmi események leírásában BARIŠIĆ 1954.-et, a városfalak leírásában pedig MILLINGEN 1899.-et követi.

⁷ HOWARD-JOHNSTON 1995. a Konstantinápoly hátszágáról szóló konferenciakötetben az ostrom történetét foglalta össze az írott források alapján.

⁸ A szlovák történész az írott források alapján részletesen ismertette az ostromot. HURBANIČ 2008. 3–23.; HURBANIČ 2009A. 3–24.; HURBANIČ 2009B. 3–25.

⁹ Kivételt jelent ez alól TSANGADAS 1980., ő ugyanakkor Konstantinápoly városfalairól a saját korában legújabb és legalaposabb feldolgozásokat (pl. MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943.) sem vette figyelembe, és kizárólag MILLINGEN 1899.-re hivatkozott, így topográfiai javaslatai legtöbb esetben nem fogadhatók el.

¹⁰ Byzantiumi Philón *Poliorketika* című műve (GARLAN 1974. 298., 362.) alapján az ideális városfalnak három részből kell állnia: árkok egymást követő sorából, egy előfalból (*proteichisma*) és egy főfalból. MILLINGEN 1899. 52.; MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 16.; SPIESER 1986. 363–368., AHUNBAY 2000. 237.; CROW 2007. 268.

dolgozták ki speciális szerkezetét, és bevehetetlennek bizonyult a Bizánci Birodalom teljes története folyamán.¹¹ Valódi hatékonyságát az is jelzi, hogy csak a különleges méretű ágyúkat használó oszmán-török hadsereg volt képes azt áttörni 1453-ban.¹² A városfal a valós védelmi funkciója mellett fontos szimbolikus jelentőséggel bírt, mivel határolta a várost, és kifejezte annak hatalmát és méltóságát is.¹³



1. kép: Konstantinápoly térképe a bizánci korban (a kép forrása: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/70/Byzantine_Constantinople_eng.png)

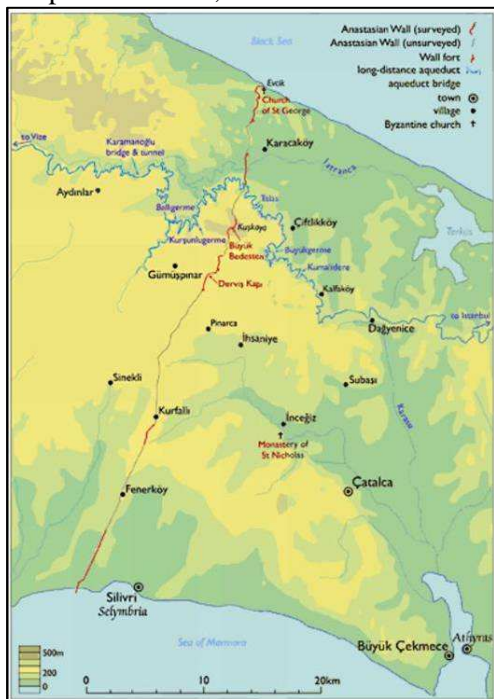
Konstantinápoly területe történelme folyamán folyamatosan növekedett, míg a Kr. e. 667-ben alapított Byzantion nevű megarai gyarmatváros még csak a mai

¹¹ Konstantinápolyt 1204-ben a velenceiek csak az Aranszarv-öböl felől tudták elfoglalni, ahol a falak gyengébbek voltak. Győzelmüket segítette az is, hogy Pera városrészt ők birtokolták és a város azon részén már amúgy is nagyszámú velencei élt. RUNCIMAN 1951. 119–123.; magyar fordítása: RUNCIMAN 2002. 728–732.; TSANGADAS 1980. 33.; QUELLER–MADDEN 1997. 119–134.

¹² Khalkokondyles bizánci történetírő szerint az ágyúkat egy erdélyi származású Urbán (*Orbanos*) nevű ágyúöntő mester készítette. PHILIPIDES–HANAK 2011. 391.; A tüzéség ostromban betöltött szerepéről: PHILIPIDES–HANAK 2011. 475–505.

¹³ A városfalak spirituális védelméről Thesszaloniki példáján: CROW 2001. 95–98.

Sarayburnu és Sultanahmet negyedben helyezkedett el,¹⁴ Nagy Konstantin a városának falait már jóval kijebbet toltta, míg a ma is látható városfalak a Theodosius-kori állapotot tükrözik, Konstantin városfalai nagyjából 1,5 km-re ettől keletre voltak.¹⁵



2. kép: Az Anastasius-fal térképe (a kép forrása: <http://www.shc.ed.ac.uk/projects/longwalls/SharEdImages/Maps/Wallmap/Wallmap.htm>)

közé tartoznak a feliratok,²⁰ jogi források (törvények),²¹ az elbeszélő kútfők (krónikák),²² a térképek,²³ az útleírások és ábrázolások (rajzok, festmények és archív fényképek).

A városfalakat a 19. század óta többen tanulmányozták: az első részletes tudományos leírása Alexander van Millingentől, az isztambuli angol iskola, a Robert

Konstantinápoly egy félszigeten helyezkedik el, három oldalról tenger határolja (Márvány-tenger, Boszporusz és az Aranyszarv-öböl),¹⁶ így szárazföldi falak csak egy oldalról védték. Ennek megfelelően a város védelme több részről állt: a szárazföld felől a Theodosius-féle falak oltalmazták és egyben határolták a várost (1. kép).¹⁷ A város zelítését a szárazföldi falaktól nagyjából 60 km-re fekvő, Anastasius kelet-római császár (491–518) által épített 56 km hosszú falrendszer nehezítette, amely kétnapi járóföld távolságban egyben a város végső határát is kifejezte (2. kép).¹⁸ A tenger felől az Aranyszarv-öböl és a Márvány-tenger partján húzódó, úgynevezett tengeri falak őrizték a város békéjét.¹⁹

A városfalak nagy része még most is áll, egyes részei restauráltak. A régészeti kútfők (felmérések, restaurálások és ásatások) mellett számos írott és képi forrás is rendelkezésünkre áll. Ezek

¹⁴ Az ókori Byzantion elhelyezkedéséről: MÜLLER-WIENER 1998. 16–17., SCHREINER 2007. 18–19.

¹⁵ A Konstantin-falak helyzetéről: MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943. 18.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 2.

¹⁶ A város partvonalainak változásáról lásd: MANGO 2001. 17–28.

¹⁷ A szárazföldi falak alapiródalma: MILLINGEN 1899.; MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943.; AHUNBAY 2000.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007.; CROW 2007. 262–268.

¹⁸ Az Anastasius-falról, vagy más néven a thrákiiai hosszú falakról: CROW 1995. 109–124.; CROW–RICCI 1997. 235–262.

¹⁹ A tengeri falak kevésbé kutatottak. A Márvány-tengeri falakról: DIRIMTEKIN 1953., az Aranyszarv-öböl parti falakról: DIRIMTEKIN 1956.

²⁰ A falakon található feliratokról: MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943. 4–7.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 35–51.

²¹ A fal elkészültéről a *Codex Theodosianus* XV.1.51. számú, 413. április 4-én kiadott törvénye tájékoztat. MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943. 2.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 2.

²² A 626-os ostrom forrásainak magyar fordítása: SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 174–208.

²³ Közülük a legjelentősebb Cristofor Buondelmonti térképe 1422-ből: GEROLA 1931. 247–279.

College történelemtanárától származik 1899-ből. Először ő járta végig a szárazföldi falakat és azonosította jelentős részüket a bizánci toponímiával, ezzel a későbbi kutatások alapjait rakta le.²⁴ A városfalak első komoly műemléki felmérését Bruno Meyer-Plath és Alfons-Maria Schneider végezte²⁵ a Német Régészeti Intézet (DAI) Isztambuli Részlege (Istanbuler Abteilung) részéről az 1940-as években. Alfons-Maria Schneider már korábban is foglalkozott későantik erődítésekkel: 1938-ban publikálta monográfiáját az izniki (Nicaea) városfalakról.²⁶ A tengeri falak értékelését Feridun Dirimtekin török történész végezte el,²⁷ legújabban pedig Neslihan Asutay-Effenberger Németországban élő török kutató értékelte át a városfal néhány topográfiai vonatkozását.²⁸

A városfalakat 413-ban Anthemius, a város prefektusa (*praefectus praetorio per Orientem*) építette II. Theodosius (408–450) uralkodása alatt. Az építkezések már Arcadius, az első keletrómai császár (395–408) idején megkezdődhettek, mert Anthemius már 405-től prefektus volt.²⁹ A legfontosabb adat a város építésére Theodosius egy dekrétuma, ahol a város tornyainak használatáról rendelkezett.³⁰ Később több kiegészítés és restauráció történt, amikről feliratok tanúskodnak.

A Theodosius-falak az egykori Konstantin-falaktól 1,5 km-re nyugatra találhatóak, a Márvány-tenger (Héttorony, Yedikule) és az Aranyszarv-öböl (Ayvansaray) között, és több mint 6,5 km hosszúak. A ma is meglévő falak hossza 5,63 km.³¹ A Theodosius-féle falakon az átjárást 9 fő kapu és számos kisebb átjáró biztosította. A kapukat van Millingen még polgári és katonai kapukra osztotta,³² ez a felosztás valószínűleg nem tartható.³³ A kapuk száma és azok különböző írott forrásokból ismert nevekkkel való azonosítása még mindig problematikus, ugyanakkor alapvető információkat hordoz a fal egyes szakaszainak azonosításához.

A Theodosius-féle városfalak egy három részből álló rendszert alkotnak, amely egy árokból, egy külső és egy belső falból áll. Az árok 18 m széles és 6–8 m mély volt, és 15 m-re volt a külső faltól, az árokban víz volt, amiről részben Cristoforo Buondelmonti 1422. évi térképe alapján, másrészt a benne található zsilipfalak meglétéből tudunk. A külső fal (*exo teichos* vagy *proteichisma*) 2 méter vastag, a belső felületén boltívek kazamatát képeznek, aminek tetején gyilokjáró található, a külső falnak 96 kiugró négyzet vagy félkör alakú tornya volt, amelyek oldalról védték a falat. A külső fal belső oldalán egy 15–20 m széles terasz helyezkedett el, az úgynevezett *peribolos*, ami arra szolgált, hogy a kitorések előtt itt gyülekezzenek a katonák. A falrendszer legfontosabb része a belső fal (*megas teichos*)

²⁴ MILLINGEN 1899.

²⁵ MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943.

²⁶ SCHNEIDER 1938. E munkának több tanulságát is hasznosította az isztambuli kutatásai folyamán.

²⁷ DIRIMTEKIN 1953. 1956.

²⁸ ASUTAY-EFFENBERGER 2007. eredetileg a városfalakba beépített *spoliákat* vizsgálta, és ennek kapcsán jutott a korábbi topográfiai azonosításokat jelentősen megváltoztató következtetésekre.

²⁹ ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 2.

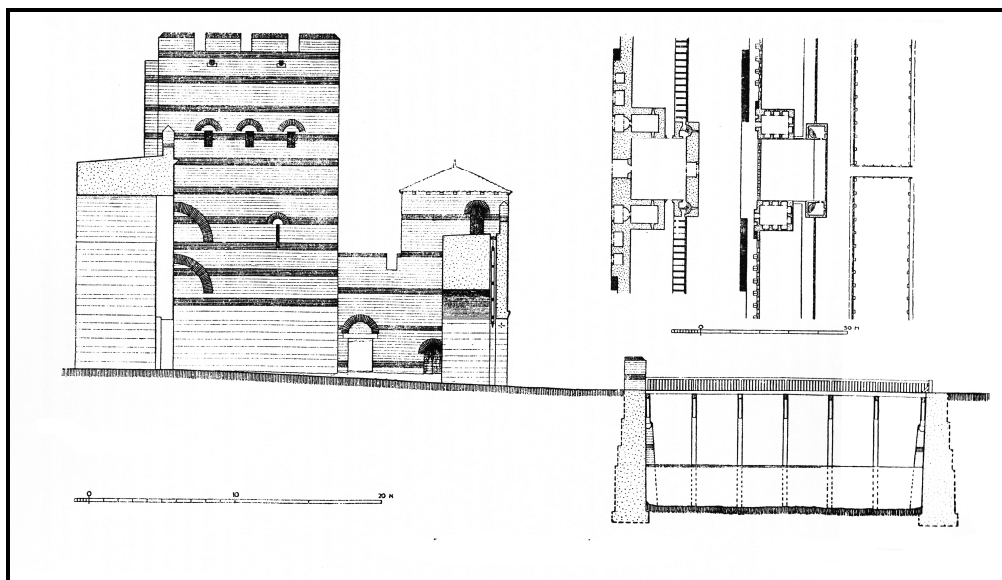
³⁰ *Codex Theodosianus* XV.1.51. számú, 413. április 4-én kiadott rendelete. MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943. 2.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 2.

³¹ MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943. 2.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 1.

³² MILLINGEN 1899. 59.

³³ Ezt a felosztást már MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943. 15. is problematikusnak látta. Cáfolata: ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 71–72.

volt 12 m-es magasságával és 4,8 m-es vastagságával, 96 db kinyúló négyzet, nyolcszög, hatszög vagy ötszög alakú tornyával. A tornyok 18–20 m magasak voltak és 55 m-es távolságban helyezték el őket egymástól. Ezt a távolságot íjjal könnyedén be lehet löni, így az ostromlókat keresztút alá vehették. A belső falat speciális technikával építették, a fal külső homlokzatát nagy mészkő kváderek alkották, míg a belsejét mész és tört tégl keverékével töltötték ki. A falakon 7–11 réteg 40 cm széles téglaréteg húzódott, ami megfelelő rugalmasságot biztosított az épületnek, és bizonyos fokú ellenállást a földrengésekkel szemben (3–4. kép).³⁴



3. kép: A Theodosius-féle városfalak metszete (a kép forrása: MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 67. Abb. 20.)

Ennek a szerkezetnek az elméleti modelljét a Byzantiumi Philon (Kr. e. 280–220) írta le *Poliortetica* című művében, amelyben az ostromokról értekezett. Az eredeti modell szerint nem kevesebb, mint három egymást követő árok, és három egymást követő és egymás fölé magasodó fal követte volna egymást,³⁵ aminek az volt a szerepe, hogy lőtávolon kívül tartsa az ellenséget. Ezt a célt a meglévő három részből álló rendszer is részben teljesíteni tudta, hiszen a belső fal külső síkja több mint 50 m-re volt az árok külső oldalától.³⁶ Az árok betöltése esetén a benne levő víz miatt süppedős sártengerré változtatta volna azt, így sebtében ácsolt hidak nélkül az ostromgépek mozgatása lehetetlen volt. Az ostrom nehézségeihez ugyanakkor az is hozzájárult, hogy az ostromlók 6,5 km hosszúságú falszakasszal álltak szemben, amelynek teljes hosszát őrizni kellett, ugyanakkor a város ellátása a tenger felől továbbra is lehetséges volt.

³⁴ A falak általános leírása: MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 17–18.; TSANGADAS 1980. 11–13.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 2–5.

³⁵ GARLAN 1974. 298., 362.; MILLINGEN 1899. 52.; MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 16.; SPIESER 1986. 363–368.; AHUNBAY 2000. 237.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 2.; CROW 2007. 268.

³⁶ CROW 2007. 265. számítása szerint 60 méterre.



4. kép: A Theodosius-féle városfalak Belgratkapi és Silivrikapi közötti szakasza

626-ban történt Konstantinápoly első ostroma, és egyben városfalainak első tesztje. Indítéka az avarok és a szászánida perzsák között létrejött szövetség volt. A bizánci–perzsa háború háttérében egy erőszakos dinasztia váltás állt: 602-ben egy egyszerű katonatiszt, Phokas fellázadt Maurikios ellen, a feldühödött konstantinápolyi tömeggel meggyilkoltatta őt, ezután átvette a császári trónt. A Maurikiosszal szövetséges³⁷ perzsák ezt trónbitorlásként fogták fel, és hadat üzentek Phokasnak. Hérakleios az afrikai lázadás vezetőjének fiaként megörökölte ezt a háborút, ami a Bizánci Birodalom addigi legsötétebb napjait jelentette.³⁸

A perzsák miután 614-ben Sháhin nevű hadvezérük vezetésével elfoglalták Jeruzsálemet, és magukhoz ragadták a Szent Keresztet, mélyen behatoltak Anatóliába és 617-re Kalkhedon (a mai Kadiköy Isztambulban) is a kezükre került. A perzsák gyakorlatilag ezzel a Boszporusz Konstantinápolyval szemközti partján táboroztak, ahonnan már jól látható a császárváros a Hagia Sophia kupolájával. 622-től Hérakleios császár ellentámadást kezdeményezett, és egy nagyobb sereggel (20–40.000 fős) az északnyugat-anatóliai Örményország felé vonult. Célja az volt, hogy a perzsák vonalai mögé kerülve megakadályozza Sháhin egyesülését Shahrbaraz seregével, a végső küldetés pedig Ktésiphon meghódítása és a Szent Kereszt vissza-

³⁷ Maurikios apósa II. Khusrau perzsa sah volt.

³⁸ Foss 1975. 721–747. elmélete szerint ez a perzsa hadjárat jelentette az urbanizáció és az ókor végét Anatóliában.

szerzése volt.³⁹ Az ellentámadás miatt azonban a császárváros császár és jelentősebb hadsereg nélkül maradt.

Konstantinápoly védelme mindig inkább passzív – a falak erejében bízó – volt, mint aktív. A császárok általában nagy hangsúlyt fordítottak arra, hogy jelentősebb hadsereg ne állomásozzon a város területén belül, hogy ezzel is elkerülhessék a lázadás lehetőségét. Az általunk tárgyalt késő antik korszakban Nagy Konstantin reformjainak megfelelően két hadsereg jöhetett volna számításba a város védelme szempontjából: a *magister militum praesantales* nagyjából 20–20.000 fős bithyniai vagy thrákiai hadserege.⁴⁰ A császár jelenléte esetén a legnagyobb haderőt a *scholae* (császári testőrség) képviselte, ami hét egységből állt, egységenként 500 fővel. Ugyanakkor ez a testőrség fokozatosan egyre inkább ceremóniálissá vált, és a bizánci elit számára nyújtott lehetőséget a parádézásra, ráadásul a *scholae* általában elkísérte a császárt. Létezett emellett egy városi őrség, a *pedatoura* vagy *kerketon*, de ez leginkább a rendőrség szerepét játszotta, és a számuk sem lehetett túl nagy.⁴¹ A gyakorlati védelmet leginkább az egyes céhek és a hippodrom rajongótáborai/cirkuszi pártjai (kékek, zöldek) látták el, akiket központi fegyverraktárakból (mint például a Mangana) fegyvereztek fel.⁴² Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy ilyen városfalak mellett már viszonylag kisszámú ember hatékony védelmet tud képviselni, összehasonlításként az 1453-as ostrom idején Konstantinápoly teljes védelme 8000 főből állt, amiből mindössze 5000-en voltak bizánciak, mégis a város csaknem 2 hónapig ellenállt a 20–30.000 főre becsült ostromló oszmán seregeknek.⁴³

A császár távollétében a város védelmét 626-ban Bonos prefektus és Sergios pátriárka irányította. A védősereg létszáma a *Húsvéti Krónika* adatai szerint a Hérakleios császár által küldött felmentő sereggel együtt valószínűleg 12.000 fő volt,⁴⁴ míg az ostromlók létszámát Georgios Pisides 80.000 főre becsülte.⁴⁵ A városfalak védelmét ugyanakkor akár 3000 fő is képes volt ellátni, amennyiben minden lőrés mögé egy-egy felfegyverzett védő került.

Az ostromlók helyzetét jelentősen megnehezítette a hosszú – mintegy 6,5 km-es – védelmi vonal ellenőrzése, miközben a várost tenger felől továbbra is lehetett táplálni. Az avarok számára egyedül Kalkhedonnál állomásozó szászánida perzsa sereggel való együttműködés jelenthetett volna esélyt a sikerre. A város és az egész birodalom ugyanakkor igen sebezhető állapotban volt az avar támadás elején: 618-tól megszűntek az alexandriai gabonaszállítmányok,⁴⁶ Anatólia perzsa kézen volt, a császár keleten háborúzott, s közben a főváros első ostromára került sor.

Az avarok a kagán vezetésével 626. június 29-én, vasárnap érték el a Theodosius-féle városfalaktól nagyjából 60 km-re, azaz kétnapi járóföldre található

³⁹ Az ostromhoz vezető történelmi okokról és a bizánci–perzsa háborúról: HURBANIC 2008. 3–23.

⁴⁰ A *magister militum* hadseregeiről: TREADGOLD 1995. 9–10.

⁴¹ A város védelméről: HALDON 1995. 145–147.

⁴² A cirkuszi rajongótáborokról: CAMERON 1976.; HALDON 1995. 146–147.

⁴³ HALDON 1995. 151.

⁴⁴ HOWARD-JOHNSTON 1995. 135.; POHL 2002. 249.; CHRONICON PASCHALE 718. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 175.

⁴⁵ GEORGIOS PISIDES 219. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 179. Ezt az adatot az ostrom kutatói általában elfogadták. BARIŠIĆ 1954. 379.; STRATOS 1967. 184.; HOWARD-JOHNSTON 1995. 137.; POHL 2002. 250.

⁴⁶ TEALL 1959. 89.

Anastasius-féle falakat, ahol Melantiasnál (Selimbria, a mai Silivri) le is táboroztak.⁴⁷ Ez alapján az avar sereg a Márvány-tenger mentén a Via Egnatia-n haladt előre. Egy kisebb előőrs ugyan már július 8-án (10 nappal később) elérkezett Konstantinápoly elővárosába, Sykaiba,⁴⁸ ami valószínűleg a perzsákkal való kapcsolattartás miatt lehetett fontos. Az avar sereg zöme ugyanakkor ezt a kétnapi távolságot csak egy hónap alatt tudta megtenni, ami arra utal, hogy a falak Prokopios tudósításával szemben⁴⁹ igenis hatékony védelemként szolgáltak még 626-ban is.⁵⁰ Ez a késedelem elég volt az ebben a 60 km-es sávban lakó bizánci lakosságnak arra, hogy betakarítsa a termést, azt a városfalak mögé szállítsa, és ők maguk is Konstantinápolyba meneküljenek.



5. kép: Belgratkapı, a Theodosius-féle városfal kapuja

A kagán a fő-sereggel csak egy hónappal később, július 29-én ért a város falai alá. Mindez arra utal, hogy az Anastasius-fal ekkor még működött és komoly akadályt jelentett az avaroknak. A korábbi kutatás általában ezt a faktort figyelmen kívül hagyta, pedig ez a késedelem az egész ostrom kimenetelét befolyásolta. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az Anastasius-falon belül az avarok megrongálták a 242 km hosszú – a mai Vizeből Konstantinápolyba vezető – vízvezetékét, hogy ellátási nehézségeket okozzanak. Valószínű ugyanakkor, hogy város vízellátó és elosztó rendszere miatt – több mint 150 ciszterna tárolta az ivóvizet a városban – nagy problémát nem okozhatott ez a rombolás. Ezt a tényt mutatja az is, hogy a vízvezetékét csak 132 évvel az események után, 758-ban állíttatta helyre V. Konstantin császár (741–775).⁵¹

Az avar hadsereg az Aranykaputól⁵² egészen a Sykai⁵³ városrészig mintegy 10 km hosszú szakaszon sorakozott fel. Az Aranyzarv-öböl szemközti partján fekvő Sykai elsősorban a perzsákkal való kapcsolattartás miatt volt fontos, hiszen csak

⁴⁷ HOWARD-JOHNSTON 1995. 138.; POHL 2002. 249.; CHRONICON PASCHALE 717. vö SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 174.

⁴⁸ CHRONICON PASCHALE 717. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 175. Az elővéd mozgásáról: POHL 2002. 249. A helynév jelentése „fügefák” és a mai Pera városnegyeddel azonosítható.

⁴⁹ CROW 1995. 121.

⁵⁰ Az Anastasius-féle falak a 9–10. századi muszlim földrajzi irodalomban – al-Ġarmī (KMOSKÓ 1997. 111.) és al-Mas’ūdī (KMOSKÓ 2000. 217.) – is még hatékony védelemként szerepelnek.

⁵¹ A város vízellátásáról: CROW 2007. 268–274.; CROW–BARDILL–BAYLISS 2008.

⁵² Porta Aurea, ma a Yedikule (Héttorony) része a Márvány-tenger közelében.

⁵³ Ma a Galata vagy Pera városrész a Boszporusz partján Konstantinápolyval szemben.

összehangolt támadás esetén lett volna esélyük a győzelemre. A kagán már az augusztus 2-i tárgyalások után megpróbálta felvenni a kapcsolatot a perzsákkal, de még azon az éjjelen a bizánci flotta Khalainál elfogta a követeket, amit véresen demonstrált is az avaroknak.⁵⁴ Khalai lokalizációja Konstantinápoly topográfijának már régi problémája. Robert Janin óta ezt a helynevet a Boszporusz európai partján fekvő mai Bebek városrészsel azonosították.⁵⁵ Ez az elmélet azonban több problémába ütközik. Egyrészt a *Húsvéti Krónika* leírása szerint a perzsák Sykaiból (Pera) Khrysopolisba, a mai Üsküdarba keltek át, és Bebek e két városnegyedről légvonalban 6 km-rel északabbra helyezkedik el. Az azonosítás alapja ráadásul Bebek régi neve a Skallai, 'kikötők' jelentésű szó, ugyanakkor a Khelai földrajzi név a Boszporuszon kívülről, a Fekete-tenger parti Şile régi neveként ismert.⁵⁶ További kérdésként merülhetne fel, hogy a bizánci flotta miért cirkált pont ezen a területen, hiszen Bebek mind Konstantinápolytól (9,67 km), mind a Boszporuszt őrző haditengerészeti támaszponttól, Hierontól⁵⁷ (13 km) messze van. Bebek egyetlen előnye az lenne, hogy itt a legkeskenyebb (kb. 1 km széles) a Boszporusz.

A fő avar támadások a Lycus folyó völgyénél, a 15. századi ostrom forrásaiban Mesoteikhon (köztes fal)⁵⁸ nevű falszakasznál összpontosultak, a *Húsvéti Krónika* szerint a Polyandrion és a Szent Romanos nevű kapuk között, ahol a kagán 12 hatalmas ostromtornyot állított fel.⁵⁹ Ez a döntés stratégiai fontosságú volt, ugyanis ez a falszakasz a Lykos völgye miatt alacsonyabban helyezkedett el, így a szemközti dombokról hajtógépekkel jól lehetett lőni. A hely stratégiai jelentőségét az is mutatja, hogy az 1453-as ostromnál is ezen a részen sikerült áttörni a falakat.

A terület pontosabb azonosítása szorosan kapcsolódik a kapuk bizánci neveinek tisztázásával. Az egyes kapuk oszmán kori nevei ma is ismertek és széles körben használtak, a bizánci kapunevek feltérképezése azonban korántsem egyértelmű (**5. kép**). A kapuk azonosításának alapjait van Millingen rakta le, de később Alfons Maria Schneider meghatározásai váltak mérvadóvá. Eszerint a Polyandrion kapu az Edirnekapival,⁶⁰ a Pempton a Sulukulekapival,⁶¹ a Szent Romanos pedig a Topkapival⁶² azonosítható. Ezeket az egyeztetéseket az ostrommal foglalkozó történészek is elfogadták.

⁵⁴ „Az élők közül az egyiknek levágták mindkét kezét, és nyakába kötötték a csónakban megölt perzsának a fejét, azután így elküldték a mieink a kagánhoz.” CHRONICON PASCHALE 722. vö. SZÁDECKY-KARDOSS 1998. 185.; POHL 2002. 252.

⁵⁵ JANIN 1964. 470. carte XI.

⁵⁶ EYICE 2007. 44–45. Ennek némileg ellentmond, hogy Hérakleios császár víziszonya miatt egy Khallai nevű helyen készíttetett hajóhidat.

⁵⁷ Hieron a mai Anadolu Kavagival, vagy más néven Yoros kalesivel (Yoros vára) azonosítható a Boszporusz anatóliai partján, nem messze a Fekete-tengertől. Története és szerepe a bizánci korban: AHRWEILER 1961. 246–252.; EYICE 2007. 82–87.; MORENO 2008. 655–709.

⁵⁸ A Pempton és a Polyandrion kapuk közötti falrészelt nevezték Mesoteikhonnak. ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 106–110.

⁵⁹ CHRONICON PASCHALE 719. vö. SZÁDECKY-KARDOSS 1998. 184.; POHL 2002. 250.; HURBANIĆ 2009A. 5.

⁶⁰ MILLINGEN 1899. Ugyanakkor az Edirnekapu Schneider szerint a Charisius kapuval azonos: MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 11.

⁶¹ MILLINGEN 1899.; MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 15.

⁶² MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 12.

A fenti meghatározásoknak ugyanakkor közös problémája, hogy nem vették figyelembe az oszmán korra már befalazott kapukat. A Romanos kapu új azonosításához a véletlen szerencse vezetett: Neslihan Asutay-Effenberger a korábban 4. mellékcapuként meghatározott kapunál egy feliratot talált, ami alapján az 59. és a 60. tornyok közötti kapu a Szent Romanos kapuval volt azonos.⁶³ Ez alapján a többi kapu elnevezése is megkérdőjelezhetővé vált. A legújabb identifikáció szerint a Charisius kapu a Sulukulekapival, a Pempton a Topkapival, a Polyandron pedig a Mevlevihane kapival azonosítható.⁶⁴ A fentiek alapján tehát a *Húsvéti Krónikában* említett események is egy szűkebb területen összpontosultak (**6. kép**).

Miután a perzsákkal való kapcsolatfelvétel és a fal középső szakaszánál végzett kezdeti próbálkozások nem vezettek sikerhez, a kagán újabb haditervet eszelt ki. Ennek lényege a szárazföldi városfal északi végének kombinált szárazföldi és tengeri támadása volt. Ezt a döntést stratégiai megfontolások motiválták, hiszen ez a terület lehetett Konstantinápoly védelmének egyik legproblematisabb pontja. A *Húsvéti Krónika* szerint a Blachernai Szűz Mária temploma – a mellette levő szent forrással, a hagiasma-val együtt – a város egyik legsebezhetőbb pontja volt, mivel a szent hely a falakon kívül helyezkedett el,⁶⁵ egyfajta szimbolikus védelmet nyújtva a város falainak. Az *extra muros* templomok nem voltak egyediek sem Konstantinápolyban, sem a Bizánci Birodalom más területein. Konstantinápolyban épp a Blachernai templomtól nem messze elhelyezkedő, Szent Kozma és Damián gyógyításairól híres templom jelenti a leghíresebb példát, ami a mai Eyüp kerületben helyezkedett el.

A városfalnak ez a szakasza nem csak sebezhető, hanem a kutatás szempontjából az egyik legproblematisabb terület is. Már első pillantásra is feltűnő, hogy a Blachernai falai nem követik a Theodosius-féle falak vonalát, hanem a 14. századi Tekfur Sarayi⁶⁶ után zsákszerűen kinyúlnak abból, és 12. századi, Komnénos-kori falakkal folytatódnak,⁶⁷ majd a 12–13. századi Anemas-börtön⁶⁸ után a Theophilos császár (829–842) által épített tornyokkal ellátott úgynevezett kettős gyilokjárós fallal kapcsolódnak be az Aranyszarv-öböl menti tengeri falakba.⁶⁹ A Theodosius-kori védművekre jellemző árok és a kettős fal sem folytatódik ezen a szakaszon. A Tekfur Sarayi alatt és a mai Mumhane kerület egyes épületei alatt ugyan található kisebb falmaradványok,⁷⁰ amelyek szerkezete – kőrétegekkel váltakozó téglarétegek – hasonló a Theodosius-koriakhoz, ám ezek kora bizonytalan. A rejtélyt csak tovább fokozza az, hogy a falak Blachernai térségében megfigyelhető irányváltását nem indokolják a domborzati viszonyok sem, stratégiai szempontból a falak egyenes vonalú folytatása Balat irányába lett volna a legésszerűbb megoldás (**7. kép**).

⁶³ ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 92.

⁶⁴ ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 95., 97., 107.

⁶⁵ PROCOPIUS: *De Aedificiis* I. 3, 3.; CHRONICON PASCHALE 725. szerint „Az ellenség behatolt úrnőnek, az Istenszülnőnek a templomába, és hozzáférkőzött a szent ereklyetartóhoz is, de egyáltalán semmi-féle kárt nem volt képes okozni, mert így találta jónak az Isten az ő szeplőtlen anyjának a közbenjárására.” vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 204.

⁶⁶ MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 3.; TSANGADAS 1980. 25.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 134–139.

⁶⁷ MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 6.; TSANGADAS 1980. 163.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 118–127.

⁶⁸ Eredetileg II. Issakios Angelos császár (1185–1195, 1203–1204) lakótornya: MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 25.; TSANGADAS 1980. 165.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 6.

⁶⁹ ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 14., 19–20.

⁷⁰ A kérdéses falszakaszok leírása: MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 3.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 14–15.



6. kép: A Mesoteikhon kapuinak elhelyezkedése



7. kép: A Blakhernai falai és értelmezésük

A fent említett ellentmondásokat a korábbi kutatás Petrus Gyllius óta úgy oldotta fel,⁷¹ hogy a Tekfur Sarayi és a Mumhane alatti falmaradványokat a Theodosius-kori építkezéseknél korábbinak határozták meg, és azokat a *Notitia Urbis Constantinopolitanae* (5. sz. közepe) leírása szerinti XIV. kerület (*regio*) falaival azonosították. A nevezett forrás szerint az már önálló városfalakkal rendelkezett egy magasabb dombon, viszonylag messze az akkor már álló Theodosius-féle városfalaktól, és vízpart közelében helyezkedett el, mivel egy fahídja is volt.⁷² A XIV. *regio* helyzetét a források alapján hagyományosan nagyjából az 5. domb területére helyezték, és így a mai Fatih negyedet (*semt*) foglalta volna el, ami a Blachernaitól jóval délebbre található. Ezt a hagyományos elképzelést Cyril Mango cáfolta meg, és bebizonyította, hogy hasonló adottságú terület csak messze a theodosiusi falaktól, Kosmidion (a mai Eyüp) városrészénél, vagy attól északra a Barbyssos folyó menti mai Silahtarağa városrészénél képzelhető el, ugyanis mindkét helyen állt fahíd is a korszakban.⁷³ A fent leírtak tehát erősen megkérdőjelezik a Blachernai falainak 5. századi létét, ugyanakkor több forrás szól arról, hogy a Blachernai Mária templom a falakon kívül (*extra muros*) állt (8. kép).⁷⁴

A Blachernai falainak tanulmányozásához a Theodosius-féle szárazföldi városfalak és a tengeri fal közötti összekötő, úgynevezett Pteron („szárny”) fal azonosítása szorosan kapcsolódik. Ismereteink szerint V. Leó császár (813–820) a Szent Miklós és a Pteron fal védelmére egy falat építtetett. A Szent Miklós templom azonosítása problémákba ütközik, de mivel ekkor már állt Hérakleios császár 627-ben épült fala, így a Blachernai templomtól nyugatra kellett elhelyezkednie.⁷⁵ A Pteront Alexander van Millingen és őt követve Alfons Maria Schneider is a Theophilos császár (829–842) tornyaival ellátott, úgynevezett „kettős gyilokjárós fallal” azonosította.⁷⁶ Így azonban a Blachernai Mária-templomot továbbra is fal védte volna, aminek a *Húsvéti Krónika* adata világosan ellentmond. Ezt az ellentmondást Schneider azzal oldotta fel, hogy a Hérakleios-féle falakat az Aranyszarv-öböl menti tengeri falak egy részével azonosította.⁷⁷ Sokkal valószínűbb ugyanakkor, hogy a kettős gyilokjárós fal V. Leó császár falával azonos, és Theophilos császár röviddel a megépítése után épített annak tornyokat. Míg a Pteron – Hérakleios falával együtt – valószínűleg ettől keletre húzódtott.

A Hérakleios-féle falakra is kínálkozik megoldás, ez pedig nem más, mint a korábban XIV. kerület 4. századi falainak tartott, a Tekfur Sarayi, Mumhane és Lonca kerületben futó falmaradványok, amelyek a Theodosius-falakhoz hasonlóan 5–6 soros téglarétegesek, a téglák nagysága a Theodosius-falakéval megegyezik, de a habarcs jelentősen eltér attól. Ez a fal tehát számos ponton a Theodosius-falakkal

⁷¹ GYLLIUS 1562. IV. 3, 196., IV. 5, 203. Őt követte ebben MILLINGEN 1899. 119–121.; MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 100.; TSANGADAS 1980.

⁷² „*Regio sane licet in urbis quartadecima numeretur parte, tamen quia spatio interiecto diviso est, muro proprio vallata alterius quodammodo speciem civitatis ostendit.*” NOTITIA 240–241.

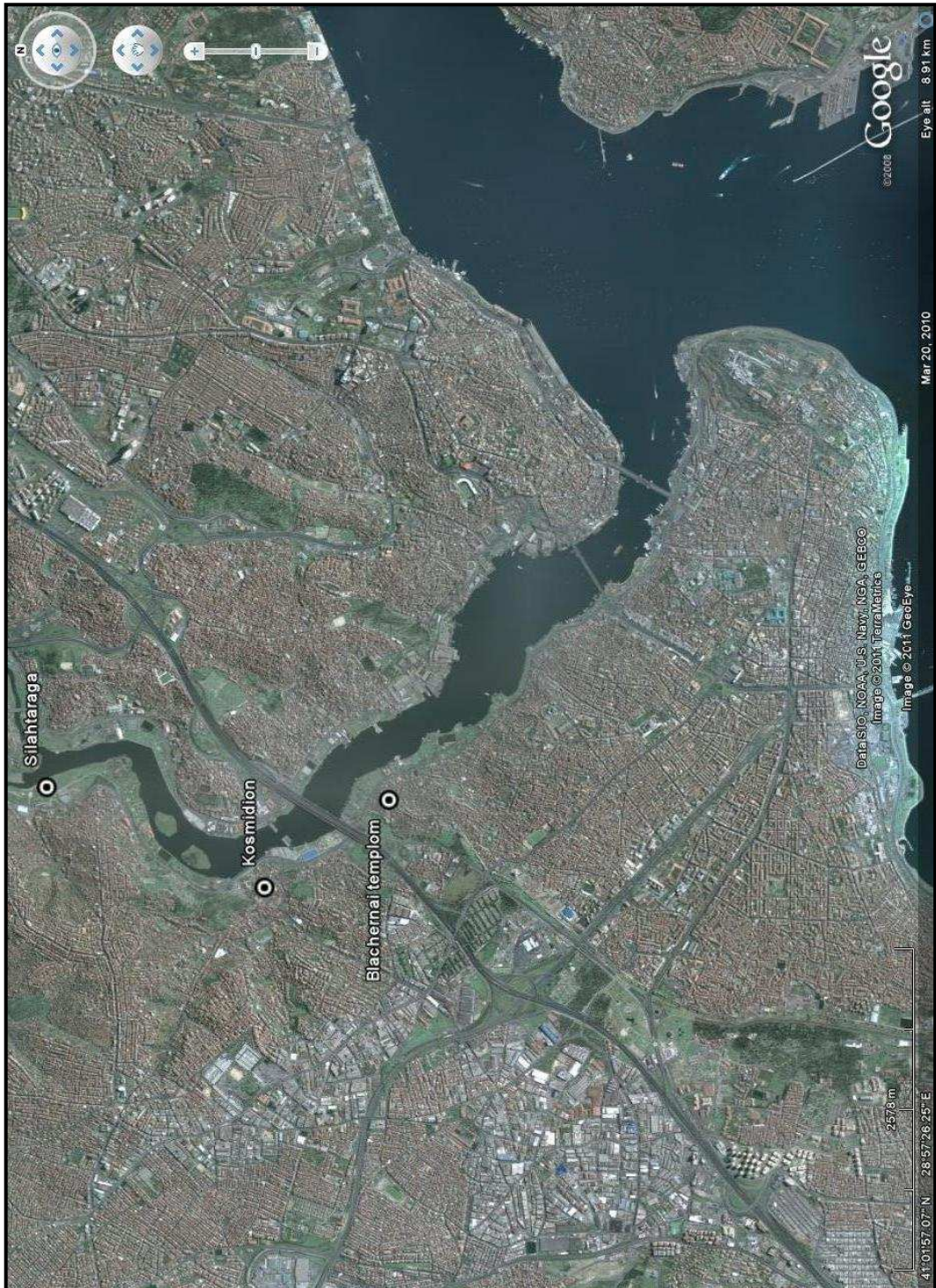
⁷³ MANGO 1993. VIII. 1–5.

⁷⁴ PROCOPIUS és a CHRONICON PASCHALE szerint a Blachernai templom a falakon kívül állt, a Szent Miklós-templomot pedig V. Leó császár (813–820) fala védte. ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 14.

⁷⁵ CHRONICON PASCHALE 725. leírása szerint ezt a templomot a mai Eyüpből álló Szent Kozma és Damián-templommal együtt az avarok felgyújtották. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 204.

⁷⁶ MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 25.; lásd még TSANGADAS 1980. 31.

⁷⁷ MEYER-PLATH-SCHNEIDER 1943. 24., 103–104.



8. kép: A Blachernai templom, Kosmidion és Silaharaga feltételezett elhelyezkedése

azonos vonásokat mutat, és csupán részleteiben tér el attól. Nehezen lenne ugyanakkor magyarázható, hogy Anthemius a falak építésekor miért pont a Blachernai falairól vett volna mintát, sokkal valószínűbb, hogy ez fordítva történt. A falak vonalvezetése ugyanakkor egybevág azzal, amit a Herakleios kori falakról tudunk.⁷⁸

A fentieket összegezve a Blachernai nagy része az avar ostrom idején valóban védtelen lehetett. Nem tudjuk ugyanakkor pontosan, hol húzódott az eredeti Theodosius-kori fal, sőt a Pteron lokalizálása is problematikus. Elképzelhető, hogy ez utóbbi a Szent Demeter-templom⁷⁹ közelében levő falmaradványokkal azonosítható.⁸⁰

Nincsenek pontos adataink arról, hogy az 5. és 7. század között hol húzódott az eredeti városfal a város északnyugati részén, de valószínű, hogy az a Theodosius-féle falakkal nagyjából egy vonalba esett, így a Pteron valahol a mai Balat városrésznel húzódhatott a tenger felé, azonban ez a nagy beépítettség miatt nem ellenőrizhető. A fent leírtak alapján a Blachernai területe, Konstantinápoly hatodik dombja, valóban a város legsebezhetőbb részei közé tartozott. A védelmi problémákat csak fokozta a kerület Aranyszarv-öböl parti helyzete, hiszen ezen a szakaszon az öböl szélessége mindössze 350 méter, és akár csónakokkal is át lehet kelni rajta.

Az avarok éppen a város e sebezhető pontjára koncentrálták az összehangolt tengeri és szárazföldi támadásukat augusztus 7-én. A terv szerint a Blachernai területét elfoglaló szárazföldi csapatok tűzjelekkel adnak hírt a szövetséges szlávoknak, akik csónakjaikkal az Aranyszarv-öböl felől támadnak. A mai Kasimpaşanal (Konon) horgonyzó bizánci flotta azonban közbeavatkozott,⁸¹ és a szláv csónakosok „flottáját” lemészárolták, a korabeli leírások szerint a szlávok vére vörösre festette az Aranyszarv-öblöt.⁸² Az ezután bekövetkező eseményeknek azonban már a korabeli forrásokban is több értelmezése létezett. A *Húsvéti Krónika* szerint az örmény katonák a Blachernai falain⁸³ túl felgyújtották a Szent Miklós-templomot, és a szlávok ezt értették félre, és vették a támadás jelzésének.⁸⁴ Theodoros Synkellos egyértelműen Szűz Mária közbeavatkozásának tulajdonította a győzelmet a Blachernai templom közelében,⁸⁵ míg Georgios Pisidés a Szűz közbenjárása mellett viharról is ír.⁸⁶ Ezekkel szemben Nikephoros pátriárka 9. századi krónikája merőben eltérő forgatókönyvet vázolt fel. E szerint az avar haditervet megtudta Bonos patrikios, és ezért maguk a bizánciak adták ki a tűzjelet megtévesztésül.⁸⁷ Az események történeti értékelése is bizonytalan, egyes történészek tudatos hadicselről,⁸⁸ mások a véletlenről⁸⁹ vagy termé-

⁷⁸ ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 16–18. szerint ez a falszakasz Hérakleios által építettként azonosítható.

⁷⁹ A mai Balat kerület.

⁸⁰ Hasonló felvetés: SPECK 1980. 53.; ASUTAY-EFFENBERGER 2007. 205.

⁸¹ A *Húsvéti Krónika* valójában egy hajókból álló védelmi vonalról ír, ami a Szent Miklós-templom és a Pégai-i Szent Konón-templom között húzódott. CHRONICON PASCHALE 721, 4. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 184.

⁸² POHL 2002. 253.

⁸³ Nem világos, hogy itt a szöveg mire utal, de elképzelhető, hogy a Blachernai kerületet délről határoló Pteronról van szó.

⁸⁴ CHRONICON PASCHALE 724. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 185.

⁸⁵ THEODOROS SYNCHELLUS XXXIII. 311. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 188.

⁸⁶ GEORGIUS PISIDA: *Bellum Avaricum* (457–475). vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 192.

⁸⁷ NICEPHORUS PATRIARCHA 18. 6–24. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 194.

⁸⁸ TSANGADAS 1980. 30.

⁸⁹ POHL 2002. 253.

szeti katasztrófáról⁹⁰ írnak. A vereség pszichológiai hatására a kagán már augusztus 9-re felhagyott az ostrommal, és ostromgépeit felégetve visszavonult.⁹¹

A bizánciak a Blakhernainál aratott győzelmüket Szűz Mária közbeavatkozásának tulajdonították,⁹² amiben jelentős szerepet játszott a kerületben található Mária-templom is. Valójában azonban az avarok veresége több okra vezethető vissza: a városfalak erőssége, az egy hónapos késelem az Anastasius-falak miatt, a perzsákkal való kooperáció és a tengeri fölény hiánya, és feltehetőleg az ellátási nehézségek. A későbbi arab ostromok (674–678, 717–718) megmutatták,⁹³ hogy a város sikeres ostromához nagyon erős flottára van szükség, e két említett ostrom ennek ellenére is kudarcra volt ítélve. Konstantinápoly városfalai tehát jól kiállták az első próbát, és egészen 1453-ig elég erősnek bizonyultak, hogy minden ostromnak ellenálljanak.

BIBLIOGRÁFIA

- AHRWEILER 1961. = AHRWEILER, HÉLÈNE: Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance. *Revue des études byzantines* 19 (1961) 239–252.
- AHUNBAY 2000. = AHUNBAY, METIN–AHUNBAY, ZEYNEP: Recent Work on Land Walls of Istanbul: Tower 2 to Tower 5. *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000) 227–239.
- ASUTAY-EFFENBERGER 2007. = ASUTAY-EFFENBERGER, NESLIHAN: *Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul*. Berlin, 2007.
- BARIŠIĆ 1954. = BARIŠIĆ, FRANO: Le siège de Constantinople par les Avars et les Slaves en 626. *Byzantion* 24 (1954) 371–395.
- CAMERON 1976. = CAMERON, ALAN: *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*. Oxford, 1976.
- CROW 1993. = CROW, JAMES: The Long Walls of Thrace. In: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-seventh Symposium of Byzantine Studies (Oxford, April 1993.). Eds. MANGO, CYRIL–DAGRON, GILBERT. Variorum, 1995. 109–124.
- CROW 2001. = CROW, JAMES: Fortifications and Urbanism in Late Antiquity: Thessaloniki and other Eastern Cities. In: *Recent Research in Late-Antique Urbanism*. Ed. LAVAN, LUKE. Journal of Roman Archaeology. Supplementary Series 42. Portsmouth, 2001. 89–105.
- CROW 2007. = CROW, JAMES: The Infrastructure of a Great City: Earth, Walls and Water in Late Antique Constantinople. In: *Technology in Transition A.D. 300–650*. Eds. LAVAN, LUKE–ZANINI, ENRICO–SARANTIS, ALEXANDER. Late Antique Archaeology 4. Leiden–Boston, 2007. 251–285.
- CROW–BARDILL–BAYLISS 2008. = CROW, JAMES–BARDILL, JONATHAN–BAYLISS RICHARD: *The Water Supply of Byzantine Constantinople*. The Society for the Promotion of Roman Studies, 2008.

⁹⁰ HURBANIĆ 2009B. 13.

⁹¹ POHL 2002. 255.; HURBANIĆ 2009B. 14.

⁹² THEODOROS SYNCYLLUS XXXIII. 311. vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 188.; GEORGIUS PISIDA: *Bellum Avaricum* (457–475). vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 192.; POHL 2002. 253.; HURBANIĆ 2009B. 13.

⁹³ A későbbi ostromok összehasonlító elemzése: TSANGADAS 1980. 107–152.

- CROW–RICCI 1997. = CROW, JAMES–RICCI, ALESSANDRA: Investigating the Hinterland of Constantinople: Interim Report on the Anastasian Wall Project. *Journal of Roman Archaeology* 10 (1997) 235–262.
- DIRIMTEKIN 1953. = DIRIMTEKIN, FERIDUN: *Fetihden önce Marmara surları*. İstanbul, 1953.
- DIRIMTEKIN 1956. = DIRIMTEKIN, FERIDUN: *Fetihden önce Halic surları*. İstanbul, 1956.
- FOSS 1975. = FOSS, CLIVE: Persians in Asia Minor and the End of Antiquity. *English Historical Review* 40 (1975) 721–747.
- GARLAN 1974. = GARLAN, YVONNE: *Recherche de poliorkétique grecque*. Paris, 1974.
- GEROLA 1931. = GEROLA, GIUSEPPE: Le vedute di Costantinopoli di Cristoforo Buondelmonti. *Studi Bizantini e Neoellenici* 3 (1931) 247–279.
- GYLLIUS 1562. = GYLLIUS, PETRUS: *De Topographia Constantinopoleos, et de illibus antiquitatibus. Libri quattuor*. Lugduni, 1562.
- HALDON 1995. = HALDON, JOHN F.: Strategies of Defence, Problems of Security: the Garrisons of Constantinople in the Middle Byzantine Period. In: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-seventh Symposium of Byzantine Studies (Oxford, April 1993.). Eds. MANGO, CYRIL–DAGRON, GILBERT. Variorum, 1995. 143–155.
- HOWARD-JOHNSTON 1995. = HOWARD-JOHNSTON, J. D.: The Siege of Constantinople in 626. In: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-seventh Symposium of Byzantine Studies (Oxford, April 1993.). Eds. MANGO, CYRIL–DAGRON, GILBERT. Variorum, 1995. 131–142.
- HURBANIČ 2008. = HURBANIČ, MARTIN: Historické súvislosti a príčiny avarského útoku na Konštantínopol roku 626. The Historical Background and Causes of Avar's Attack upon Constantinople in 626. *Vojenská História* 12 (2008/3) 3–23.
- HURBANIČ 2009A. = HURBANIČ, MARTIN: Desať dní, ktoré otriasli Konštantínopolom. Príbeh avarského obliehania z roku 626 (I.) 10 Days that Shook Constantinople. The Course of Avar's Siege in 626. (I.) *Vojenská História* 13 (2009/1) 3–24.
- HURBANIČ 2009B. = HURBANIČ, MARTIN: Desať dní, ktoré otriasli Konštantínopolom. Príbeh avarského obliehania z roku 626 (II.) 10 Days that Shook Constantinople. The Course of Avar siege in 626. (II.) *Vojenská História* 13 (2009/2) 3–25.
- JANIN 1964. = JANIN, ROBERT: *Constantinople byzantine*. Paris, 1964.
- KARDARAS 2005. = KARDARAS, GEORGIOS: The Episode of Bousas (586/7) and the Use of Siege Engines by the Avars. *Byzantino Slavica* 63 (2005) 53–65.
- KMOSKÓ 1997. = KMOSKÓ MIHÁLY: *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajz irodalom I/1*. Magyar Östörténeti Könyvtár 10. Budapest, 1997.
- KMOSKÓ 2000. = KMOSKÓ MIHÁLY: *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajz irodalom I/2*. Magyar Östörténeti Könyvtár 13. Budapest, 2000.
- MANGO 1993. = MANGO, CYRIL: The Fourteenth Region of Constantinople. In: MANGO, CYRIL: *Studies on Constantinople*. Aldershot, 1993. VIII. 1–5.
- MEYER-PLATH–SCHNEIDER 1943. = MEYER-PLATH, B.–SCHNEIDER, A. M.: *Die Landmauer von Konstantinopel*. Bearbeitet im Auftrag der Deutschen Forschungsgemeinschaft. Zweiter Teil. Denkmäler antiker Architektur 8. Berlin, 1943.
- MILLINGEN 1899. = VAN MILLINGEN, ALEXANDER: *Byzantine Constantinople, the Walls of the City and the Adjoining Historical Sites*. London, 1899.
- MORENO 2008. = MORENO, ALFONSO: Hieron: the Ancient Sanctuary at the Mouth of the Black Sea. *Hesperia* 77 (2008) 655–709.
- MÜLLER-WEINER 2007. = MÜLLER-WIENER, WOLFGANG: *Istanbul'un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*. İstanbul, 2007. (MÜLLER-WIENER, WOLFGANG: *Bildlexikon zur Topographie Istanbul's. Byzantion, Konstantinopolis, Istanbul bis zum Beginn des 17. Jh.* Tübingen, 1977. című művének török fordítása)

- NOTITIA = SEECK, OTTO: *Notitia Dignitatum: accedunt Notitia Urbis Constantinopolitae et Laterculi provinciarum*. Berlin, 1876.
- POHL 2002. = POHL, WALTER: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* Wien, 2002.
- QUELLER–MADDEN 1997. = QUELLER, DONALD E.–MADDEN, THOMAS F.: *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople*. Philadelphia, 1997.
- RUNCIMAN 1951. = RUNCIMAN, STEVEN: *A History of the Crusades III. The Kingdom of Acre and the Later Crusades*. Cambridge, 1951.
- RUNCIMAN 2002. = STEVEN RUNCIMAN: *A keresztes hadjáratok története*. Budapest, 2002.
- SCHNEIDER–KARNAPP 1938. = SCHNEIDER, ALFONS MARIA–KARNAPP, WALTER: *Die Stadtmauer von Iznik (Nicaea)*. Berlin, 1938.
- SCHREINER 2007. = SCHREINER, PETER: *Konstantinopel. Geschichte und Archäologie*. München, 2007.
- SPECK 1980. = SPECK, PAUL: *Zufälliges zum Bellum Avaricum des Georgios Pisides*. *Miscellanea Byzantina Monacensia* 24. München, 1980.
- SPIESER 1986. = SPIESER, JEAN-MICHEL: “Philon de Byzance et les fortifications pale’ochre’iennes”. In: *La fortification dans l’histoire du monde grec*. Actes du Colloque International. La fortification et sa place dans l’histoire (Valbonne, December 1982.). Eds. P. LERICHE–H. TRÉZINY. Paris, 1986. 363–368.
- STRATOS 1967. = STRATOS, ANDREAS N.: The Avars’ Attack on Byzantium in the Year 626. *Byzantinische Forschungen* 2 (1967) 370–376.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. = SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 12. Budapest, 1998.
- TEALL 1959. = TEALL, JOHN L.: The Grain Supply of the Byzantine Empire, 330–1025. *Dumbarton Oaks Papers* 13 (1959) 87–139.
- TREADGOLD 1995. = TREADGOLD, WARREN: *Byzantium and its Army*. Stanford, 1995.
- TSANGADAS 1980. = TSANGADAS, BRYON C. P.: *The Fortifications and Defense of Constantinople*. East European Monographs LXXI. New York, 1980.

CSIKY, GERGELY

The City Walls of Constantinople and its Avar Siege in 626

The siege of Constantinople was a turning point not only in the history of the Avars, but for the Byzantines, too. The city was first time threatened by siege followed by several attempts of the Muslims. The history of the siege is thoroughly investigated by its written sources, however the identifications of the places mentioned by the contemporain accounts are often dubious.

The previous scholarship on the siege neglected a main source of the siege: the Theodosian and Anastasian city walls and in general the defence system of the city, although their analysis can explain itself the outcome of the attack.

The aim of my paper is to illuminate a historical event with the light of some topographical and archaeological data, and to offer a better understanding both for the assault and for the function of one of the most significant fortification of the Late Antique world.

Tartalom

SEBŐK FERENC: Előszó	5
<i>Oklevelek és elbeszélő források</i>	
HALMÁGYI MIKLÓS: Chabannes-i Adémar vilásképe	9
SZŐKE MELINDA: Interpolált oklevelek és a magyar nyelvtörténet	23
RÁBAI KRISZTINA: Oklevélhamisítások az Anjou-korban	31
KOPECZNY ZSUZSANNA: Castellumok és curiak a Temesközben. A nemesi rezidenciák középkori latin terminológiájáról	45
<i>Egyháztörténet</i>	
RÉVÉSZ ÉVA: A torquesek (nyakperecek) és a keleti kereszténység?	59
KISS GERGELY: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. A királyi kápolna mint lehetséges közös eredet?	77
MAREK, MILOŠ: A pöstyéni öreg kolostor titka. Fejezetek egy híres egyházi emlék történetéből	89
VIDA BEÁTA: Fejezetek a karthauzi rend kutatástörténetéből	103
G. TÓTH PÉTER: A csanádi székeskáptalan vonzaskörzete a késő-középkorban (1354–1526). A területi kapcsolatok esete a káptalanba való bejutás módjai közül	117
<i>A Kárpát-medence kora középkori népei</i>	
KISS P. ATTILA: „Nem a hadnak sokasága...” Megjegyzések a Tisza-vidéki gepida fegyveres réteg összetételéhez	135
CSIKY GERGELY: Konstantinápoly városfalai és a 626. évi avar ostrom	165
NAGY KATALIN: A sátor leszakítása a halálra ítélt jelképes kifejezése? Egy avar szokás nyomai Theophylaktos Simokattés művében	185
<i>A Kárpát-medence 9–10. századi története</i>	
KATONA-KISS ATILLA: Μεγάλη Μοραβία, Szvatopluk országa. Hol voltak a morva végek?	199
SZABADOS GYÖRGY: Avar pusztalakók és birodalmi nagymorvák. A 9. századi Kárpát-medence politikai és etnikai viszonyairól	219
LANGÓ PÉTER: Délszlávok Nyitrán? Megjegyzések az alsó ívükön tekerceslt drótdíszes karikaékszerek klasszifikációja kapcsán	237
BALOGH LÁSZLÓ: Niképhoros Phókas és a szkíták	281
<i>Társadalomtörténet</i>	
SZEBERÉNYI GÁBOR: A rojcsai prediálisok a 13–14. században	291
B. HALÁSZ ÉVA: A kőrösi várjobbágyok a 13–15. században	313
BARTHA ANNAMÁRIA: Hatalmaskodás és nők 1301–1323 közötti okleveles források tükrében	325

Történeti földrajz, környezettörténet

KISS ANDREA: Dunai árvizek Magyarországon a középkori írott források tükrében 1000–1500. Esettanulmányok, forráskritika és elemzési problémák	339
TÓBER MÁRTA: Fa és erdő megjelenése a középkori Homokhátságon az egykorú források tükrében	357
VAJDA TAMÁS: 1326 és 1344 közötti okleveles adatok a hazai vízimalmokról	375

Nádori intézmény

SZŐCS TIBOR: A nádori ítélkezés és jogkör területi vonatkozásai a 13. század első felében	411
KRUTÁK ANITA: A nádori congregatio intézménye Druget Vilmos nádorsága alatt	425
C. TÓTH NORBERT: Az ország nádora	439

Hadtörténet

IGAZ LEVENTE: „Keleti hadművészet” Nyugaton. A könnyűlovas harci műveltség elemei az ibériai rekonkvizta időszakában	453
JUHÁSZ ÁGNES: A magyar diplomácia a raguzai–cattarói háborúban (1361–1362)	475
CSÖMÖRE ZOLTÁN: Temesközi várak, erődített templomok a török portyázások időszakában (1390–1551)	485
FEDELES TAMÁS: Fegyverek, felszerelés, logisztika a késő középkori Magyarországon	505

Jogtörténet

NÓTÁRI TAMÁS: Bajor kifejezések a Lex Baiuvariorumban	531
SZABÓ PÁL: Karó vagy bitófa? A bizánci források jogi szóhasználatáról Bulcsú kivégzése kapcsán	545
TARTALOM	569

A Medievalisztikai PhD-konferenciák eddig megjelent kötetei

Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Az I. Medievalisztikai PhD-konferencia (Szeged, 1999. július 2.) előadásai. Szerk.: Homonnai Sarolta–Piti Ferenc–Tóth Ildikó. Szeged, 1999.

Tanulmányok a középkorról. A II. Medievalisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2001. április 3.) előadásai. Szerk. Balogh László–Szarka József–Weisz Boglárka. Szeged, 2001.

Középkortörténeti tanulmányok. A III. Medievalisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2003. május 8–9.) előadásai. Szerk. Weisz Boglárka. Szeged, 2003.

Medievalisztikai tanulmányok. A IV. Medievalisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2005. június 9–10.) előadásai. Szerk. Marton Szabolcs–Teiszler Éva. Szeged, 2005.

Középkortörténeti tanulmányok 5. Az V. Medievalisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2007. június 7–8.) előadásai. Szerk. Révész Éva–Halmágyi Miklós. Szeged, 2007.

Középkortörténeti tanulmányok 6: A VI. Medievalisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2009. június 4–5.) előadásai. Szerk. G. Tóth Péter–Szabó Pál. Szeged, 2010.

Kiadja:

Szegedi Középkorász Műhely

Borítóterv:

Dr. Szűcs Szilveszter

Felelős kiadó:

Sebők Ferenc

Nyomdai kivitelezés:

E-press Nyomda Kft.

ISBN 978-963-306-160-2

